

UOT 372.3/4

III SİNİFLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ MƏZMUN STANDARTLARININ YERİ VƏ ROLU

Aysu Habil qızı Əliyeva*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin magistrantı***ORCID:** 0009-0008-8828-6598**E-mail:** aysualiyeva2001@mail.ru

Açar sözlər: məzmun standartı, məzmun xətti, Azərbaycan dili dərslikləri, standartların təhlili, ibtidai təhsil

Ключевые слова: стандарт содержания, строка контента, учебники азербайджанского языка, анализ стандартов, начальное образование

Key words: content standart, content line, Azerbaijani language textbooks, analysis of standards, primary education

Azərbaycanda tətbiq edilən təhsil islahatlarının başlıca məqsədi bütün təhsil mərhələləri və səviyyələri üzrə təkmilləşdirilmiş təhsil sisteminin formalaşdırılmasına nail olmaqdır. Bu innovasiyaya daxil olan ən ümdə məsələlərdən biri və ən vacibi də ümumi təhsilin tərəqqisidir. Ümumi təhsilin özülünü təşkil edən ibtidai təhsildə tətbiq edilən innovativ addımlar baza rolunu oynayır.

İbtidai təhsil pilləsi ölkəmizdə dörd il ərzində tədris edilir. Bu müddət ərzində tətbiq edilən innovasiyalar uzun müddət ərzində sınaqdan keçirilmiş və məqbul nəticələr əldə edilmişdir. İbtidai təhsilin səmərəli və optimal təşkil edilməsi növbəti təhsil pillələrinin uğurlu qurulmasına zəmin yaradır. Eyni zamanda ən vacib aspektlərdən biri də onun məqsədlərinə uyğun məzmununun formalaşdırılmasıdır.

Bildiyimiz kimi təhsilin məzmunu müxtəlif fənlərin tədrisi zamanı yaranır. Təhsilənlər yeni şagird və tələbələr üçün vacib olan bilik, bacarıq vərdişlər sistemi kimi bu məzmun nəzərdə tutulur. Bunların hər biri özlüyündə elmlilik təşkil etməli və həyati bacarıqlara əsaslanmalıdır. İbtidai təhsilin məzmunu üçün isə qeyd edə bilərik ki, öyrədilməsi vacib olan bilik, bacarıq və vərdişlər sistemidir. İbtidai siniflərdə nitq inkişafı ana dili tədrisinin başlıca prinsipidir. “Azərbaycan dili” kursunun nitqə yönülməsi, yəni tədris prosesində üstünlüyün qrammatik, orfoqrafik qaydaların öyrənilməsinə, nəzəriyyəyə deyil, praktik cəhətə-nitq inkişafına verilməsi inteqrasiya üçün əlverişli şərait yaradır. Məlumdur ki, nitq fəaliyyəti olmadan heç bir dərsin qurulması mümkün deyil. Şifahi nitqin inkişafı üzrə məşğələ eşitmə, danışma və oxuma kimi nitq fəaliyyətlərini də birləşdirir. Yaş mərhələlərinə müvafiq olaraq nitqin inkişafına nail olmaq üçün kurikulum, məzmun standartlarının tələbinə uyğun keyfiyyətli, optimal təlim prosesi qurulmalıdır. Eyni zamanda fənlərin inteqrasiyası öz-özlüyündə məqsəd də ola bilməz. İnteqrasiyanın məqsədi fənlərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində bir-birini zənginləşdirməsidir. Ana dilinin digər fənlərlə inteqrasiyasının təbii əsası mətn qurmağın təlimi hesab olunur. Müstəqil mətn qurmaq vərdişinin bütün fənlər üçün xarakterik olması ana dili ilə təbii, real inteqrasiyaya zəmin yaradır [3 s. 70-82].

Kurikulum, təhsil sistemində müəyyən bir mərhələdə öyrəniləcək bilik, bacarıq və anlayışların cəmini ifadə edir. Bu, dərslilər, tədris proqramları, qiymətləndirmə metodları və tədris strategiyalarını əhatə edir. Kurikulum təhsilin keyfiyyətini artırmaq, şagirdlərin bacarıqlarını inkişaf etdirmək və onların fərdi ehtiyaclarına cavab vermək məqsədini güdür. Müasir kurikulum şagird mərkəzli öyrənməni təşviq edir və daha geniş düşüncə tərzini inkişaf etdirmək üçün imkanlar yaradır. Böyük elmi-metodiki potensiala malik işçi qrup tərəfindən Azərbaycan dili fənni üzrə kurikulum artıq hazırlanmış, ümumi təlim nəticələri, məzmun xətləri və bununla bağlı təlim nəticələri, standartlar müəyyən edilmişdir.

Məzmun standartları kurikulumun ən vacib məhfumlarından biri olmaqla, şagirdlərin bilik və bacarıqlarına qoyulan tələbdir. Məzmun standartları tərtib edilərkən təhsil alanların idrak, kommunikasiya, emosional və psixomotor bacarıqlarının inkişafına uyğun hazırlanır. Azərbaycan dili təlim prosesi planlaşdırılarkən məzmun standartları bələdçi rol oynayır. Belə ki, nəticələrin öncədən təyin edilməsi müəllimə imkan verir ki, şagirdlərin inkişafını təqib etsin və uğurlu nəticə almaları üçün istiqamətləndirə bilsin. Fənn üzrə dərslilik komplektləri (dərslilik, iş dəftəri, müəllim üçün vəsait) tədris prosesində məzmun standartlarına nail olmaq üçün yaradılmış əsas və minimum resurslardır.

Dərs bir deyil, bir neçə məzmun xətti (dinləmə və anlama və danışma, oxuma, yazma, dil qaydaları) üzrə dərsləri əhatə edə bilər. Müəllim dərs vaxtını bu fəaliyyətlərə görə bölməli, təqdim olunan sualları və dərslə araşdırmaları tamamlamalı və ya evə göndərməlidir. Dərslilik komplektinin əsas məqsədi “Ana dili kurikulumu”nda müəyyən edilmiş məzmun standartlarının tədrisdə tətbiqi üçün kifayət qədər material verməkdir. Bundan əlavə tədqiqat və layihələr üzərində işlərin ev tapşırığı kimi verilməsi daha məqsədəuyğundur.

3-cü sinif Azərbaycan dili dərsliliklərində məzmun standartlarının təhlili, təhsilin keyfiyyətinin artırılması və şagirdlərin dil bacarıqlarının inkişafı üçün vacibdir. Bu təhlildə əsasən aşağıdakı məqamlar nəzərə alınmalıdır:

1. Dil bacarıqlarının inkişafı, yəni dinləmə və danışma, oxu, yazı, dil qaydaları kimi dörd əsas dil bacarığının hər birinin 3-cü sinif dərsliliklərində necə tədris edildiyi diqqətə alınmalıdır. Məzmun standartları bu bacarıqların mərhələli şəkildə inkişafını təmin etməlidir:

Oxu bacarıqları: Şagirdlər mətnləri oxuyaraq anlamağa çalışır, məzmunu dərk edir və suallara cavab verirlər.

Yazı bacarıqları: Məlumatın düzgün və məntiqi şəkildə yazılı ifadəsi öyrədilir.

Dinləmə və danışma bacarıqları: Şagirdlərin nitq mədəniyyəti, düzgün danışmaq tərzini və başqalarının dediklərini düzgün anlama qabiliyyəti üzərində çalışılır.

2. Məlumatın dəqiqliyi və uyğunluğu:

3-cü sinif Azərbaycan dili dərsliliklərində təqdim olunan mətn və tapşırıqlar şagirdlərin yaş və təhsil səviyyəsinə uyğun olmalıdır. Dərslidəki mətnlərin və dil qaydalarının şagirdlərin idrak və anlayış səviyyəsinə uyğun olması vacibdir:

Sadəlik: Təqdim edilən məlumat sadə, anlaşılan və əyləncəli şəkildə təqdim edilməlidir.

Mövzuların uyğunluğu: Dərslidəki mövzular şagirdlərin gündəlik həyatına yaxın və onların maraq dairəsinə uyğun seçilməlidir.

3. Dil qaydalarının mərhələli öyrədilməsi:

Dil qaydalarının öyrədilməsi zamanı ardıcılıq və mərhələlilik təmin edilməlidir. Hər bir dil qaydası əvvəlcə sadə səviyyədə izah olunmalı, sonra mürəkkəbləşdirilərək praktik tapşırıqlar

vasitəsilə şagirdlərə mənimsədilməlidir. Bu, şagirdlərin dil qaydalarını daha yaxşı qavramalarına kömək edir.

4. İnteqrasiya olunmuş tədris:

Dil dərsləri digər fənlərlə inteqrasiya edilə bilər. Məsələn, ədəbiyyat, coğrafiya və ya tarixlə bağlı mövzular vasitəsilə dilin tədrisi daha maraqlı və dərin ola bilər. Bu, şagirdlərə həm dil bacarıqlarını, həm də digər fənlər üzrə biliklərini inkişaf etdirmək üçün imkan yaradır.

5. Düzgünlük və obyektivlik

Dərslərdə verilən məlumatlar qərəzsiz olmalı, məzmun milliyyət, din və digər fərqliliklər baxımından obyektiv və ədalətli olmalıdır. Həmçinin, dil qaydaları və mətnlər düzgün şəkildə tərtib edilməlidir ki, şagirdlər dilin qayda və normalarını səhv başa düşməsinlər.

6. Şagirdlərin yaradıcı potensialının inkişafı:

Məzmun standartlarının bir hissəsi də şagirdlərin yaradıcı təfəkkür və problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək olmalıdır. Dərslərdə tapşırıqlar və mətnlər şagirdlərin öz fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə etməyə və yaradıcılıqlarını nümayiş etdirməyə şərait yaratmalıdır.

3-cü sinif Azərbaycan dili dərslərində məzmun standartlarının təhlili göstərir ki, bu dərslərin məqsədi şagirdlərin dil bacarıqlarını sistemli və ardıcıl şəkildə inkişaf etdirmək, onların tədris səviyyəsini yüksəltməkdir.

Cari dövrdə Azərbaycan dili fənni ənənəvidən fərqli olaraq sadəcə dil qaydalarının üzərində qurulmur. Dil qaydaları ilə paralel dinləmə, anlama, oxu, yazı bacarıqları inkişaf etdirilir. Bu səbəbdən də Azərbaycan dili təlim prosesi üçün dörd məzmun xətti müəyyənləşdirilmişdir. Hansı ki məzmun xətti ibtidai sinifdən 11-ci sinfə qədər sabit olaraq davam etdirilir.

Məzmun xətlərinə aid alt standartların məzmununa nəzər yetirsək görürük ki, varislik prinsipinə əsasən sinifdən- sinfə keçdikdə sadədən çətinə doğru genişlənir. Bu imkan verir ki, təlimdə tərəqqi, inkişaf prosesi baş tutsun.

Dinləmə məzmun xəttinin tələbi budur ki, şagird müəllimin, sinif yoldaşının səsləndirməsi ilə yaxud texniki qurğu vasitəsilə mətni dinləməli, daha sonra müvafiq çalışma və suallarla dinləmə qabiliyyətinin səviyyəsi dəyərləndirilməlidir. Lakin reallığa nəzər salsaq görürük ki, dinləmə məzmun xəttinin reallaşması zamanı bəzi əngəllər və nöqsanlar yaranır. Bunlardan ən vacibi texniki qurğuların olmamasıdır.

Oxu məzmun xəttinin reallaşması zamanı şagird mətni aydın oxumalı, oxuduğu mətnin mahiyyətini dərk etməli, məzmununu anlamalı, onlar arasında assosiasiya qurmağı bacarmalı, öz fikir və yanaşmaları ilə mətni genişləndirməyi bacarmalıdır. Şagird əgər oxu zamanı nəbələd olduğu sözlə rastlaşarsa, sinonimini tapmaqla şərh etməli, eyni zamanda sözlərin omonim, çoxmənalı, həqiqi məcazi anlamda olmasını bilməli və tətbiq etməyi bacarmalıdır. Qeyd etdiyimiz standartlar aşağı siniflərdən yuxarıya doğru getdikdə çətinləşdirilərək davam etdirilir.

Yazı məzmun xətti şagirdin protokol, məktub, arayış bundan əlavə müxtəlif məzmununda mətnlər yazmaq, mətni redaktə etmək bacarıqlarını formalaşdırmağa yönəlmişdir. Ədəbi dil normalarına əməl edərək düzgün yazı bacarığının ilkin təməli dil qaydalarından yerli yerində istifadə etməyi bacarmaqdır.

Məzmun xətti nitq bacarıqlarının tələblərini təşkil edir. Məzmun xətlərinə nəzər salsaq görürük ki, nitq bacarıqlarının tələblərini nəzərdə tutur. Eyni zamanda nitq həm də şəxsiyyətin əsas və ən vacib göstəricisidir. Oxu vərdisləri formalaşdırmaq üçün şagird səbirlə oxumağı,

mütaliə qabiliyyətini, özünüifadə bacarıqlarını, lüğət ehtiyatını inkişaf etdirməlidirlər. Dil qaydaları mənimsədilərkən lazımlı qaydalar lakonik şəkildə şagirdlərə tədris edilməlidir. Mexaniki əzbərləmə yol verilməzdir. Şagirdlər lazımlı dil qaydalarını öyrənməli, eyni zamanda yazılı və şifahi nitqində bu qaydalardan istifadə etməlidirlər.

İbtidai siniflərdə nitq inkişafı ana dili tədrisinin başlıca prinsipidir. “Azərbaycan dili” kursunun nitqəyönlü olması, yəni tədris prosesində üstünlüyün qrammatik, orfoqrafik qaydaların öyrənilməsinə, nəzəriyyəyə deyil, praktik cəhətə-nitq inkişafına verilməsi inteqrasiya üçün əlverişli şərait yaradır. Məlumdur ki, nitq fəaliyyəti olmadan heç bir dərsin qurulması mümkün deyil. Şifahi nitqin inkişafı üzrə məşğələ eşitmə, danışma və oxuma kimi nitq fəaliyyətlərini də birləşdirir. Eyni zamanda fənlərin inteqrasiyası öz-özlüyündə məqsəd də ola bilməz. İnteqrasiyanın məqsədi fənlərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində bir-birini zənginləşdirməsidir. Ana dilinin digər fənlərlə inteqrasiyasının təbii əsası mətn qurmağın təlimi hesab olunur. Müstəqil mətn qurmaq vərdişinin bütün fənlər üçün xarakterik olması ana dili ilə təbii, real inteqrasiyaya zəmin yaradır [3 s. 70-82].

Azərbaycan dilinin tədrisi vasitəsilə şagirdlərin kommunikasiya bacarıqları hərtərəfli inkişaf edir, nitqin inkişafı ilə paralel düşünmə, dərketmə və danışma bacarıqlarının təkmilləşməsinə vəs ilə olur. Nəticə etibarilə, Azərbaycan dili düşünmə, dərketmə və danışma üçün ifadə vasitəsi rolunu oynayır.

Problemin aktuallığı. Kurikulum təhsil sisteminin uğurlu tətbiq edilməsində məzmun standartları müstəsna rola malikdir. 3-cü sinif Azərbaycan dili dərsliklərində məzmun standartlarının təhlili, təhsilin keyfiyyətinin artırılması və şagirdlərin dil bacarıqlarının inkişafı üçün vacibdir.

Problemin elmi yeniliyi. İbtidai təhsildə nəticəyönlü xarakter daşıyan məzmun standartlarının əhəmiyyətli məqamları məqalədə yeni bir elmi prizmadan təhlil edilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqaləni ibtidai sinif müəllimləri və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Nurullayeva Ü., Zahidova Ş., Bayramova İ., Xanaliyeva A., Məhyəddinova K. (2022) Azərbaycan dili: 3-cü sinif üçün dərslik. Bakı: Radius MMC, 104 s.
2. Nurullayeva Ü., Zahidova Ş., Bayramova İ., Xanaliyeva A., Məhyəddinova K. (2022) Azərbaycan dili (3-cü sinif üçün metodik vəsait). Bakı: “Tuna” QSC, 208 s.
3. A.Ş. Mikayılov .Ədəbiyyat dərslərində inteqrasiyadan istifadə imkanları. Bakı, 2006.
4. Y.Ş. Kərimov. Ana dilinin tədrisi metodikasının nəzəri problemləri. Bakı, 2005.

А.Г. Алиева**Место и роль стандартов содержания в учебниках Азербайджанского
языка для 3-го класса****Резюме**

Стандарты содержания являются одним из наиболее важных аспектов учебной программы и представляют собой требования к знаниям и навыкам учащихся. Стандарты содержания разрабатываются с учетом развития познавательных, коммуникативных, эмоциональных и психомоторных навыков учащихся. При планировании процесса изучения азербайджанского языка стандарты содержания играют направляющую роль. Таким образом, предопределение результатов позволяет преподавателю следить за развитием учащихся и для достижения успешных результатов может направлять. Комплекты учебников по предмету (учебник, рабочая тетрадь, материалы для учителя) являются основными и минимальными ресурсами, создаваемыми для достижения стандартов содержания в образовательном процессе.

A.H. Aliyeva**Place and role of content standards in 3rd grade Azerbaijani language textbooks****Summary**

Content standards are one of the most important aspects of the curriculum, and they are requirements for students' knowledge and skills. Content standards are developed according to the development of cognitive, communication, emotional and psychomotor skills of students. When planning the Azerbaijani language learning process, content standards play a guiding role. Thus, predetermining the results allows the teacher to follow the development of students and to achieve successful results. can guide. Textbook sets for the subject (textbook, workbook, teacher's materials) are the basic and minimum resources created to achieve the content standards in the educational process.

Redaksiyaya daxil olub: 26.12.2024